

Джерела та література

1. Село Київської Русі (за матеріалами південноруських земель). – К., 2003.
2. Полесьє: Матеріальна культура. – К., 1988.
3. Описание документов архива западнорусских униатских митрополитов. 1470–1700. – Спб., 1897. – Т. 1.
4. Сборник материалов для исторической топографии Киева и его окрестностей. – К., 1874.
5. Памятники, изданные Киевскою комиссиею для разбора древних актов. – К., 1897. – Т. 2.
6. Карта 1746 р. // ЦНБ ім. Вернадського, зал картографії. – № 45402.

В'ячеслав Крижанівський (Київ),
молодший науковий співробітник Відділу археології Києва
Інституту археології НАН України

Господарчі споруди та ями XVII – другої половини XIX ст., виявлені під час археологічних досліджень по вул. Десятинній у м. Києві

Серед господарчих споруд XVIII – другої половини XIX ст. можна виділити знайдені у період з 2000 по 2009 рр. археологічні об'єкти по вул. Десятинній, 1/3 та по вул. Десятинній, 11- А.

Археологічні дослідження по вул. Десятинній, 1/3 проводилися протягом 2000–2001 років. Вони фактично були продовженням робіт 1994 р. і велись в місцях, що за об'єктивних причин були недоступними на той час. В окремих випадках, для поточення раніше невиявлених деталей і їх кореляції з результатами розкопок 2000–2001 років проводились повторні розриття раніше досліджених квадратів ЕЖ, 11-14 і їх додаткове дослідження. Археологічні роботи розпочались 4 грудня і з невеликими перервами продовжувались до 20 січня 2001 р. [1].

Серед виявлених під час розкопок середньовічних об'єктів можна виділити ями 2, 4, 7-8 та споруду 2.

Яма 2 (об'єкт 2) зафіксована в північно-східному куті розкопу кв. 0-12. Заповнення об'єкта фіксувалося безпосередньо під піщано-щебневою підсипкою. Воно темно-сірого, майже чорного кольору із значним включенням вугілля та напівзотлілої органіки. В площу розкопу потрапило близько 1/4 ями. Дно об'єкта зафіксовано на глибині 1,7 м від сучасного рівня поверхні. Стінки вертикальні, з підмазкою в її нижній частині, а по дну спондиловою глиною. Товщина підмазки 0,5–1,5 см. Під час дослідження та виборки заповнення було знайдено уламки зооморфних свищиків, керамічна люлька, кахлі, полив'яні миски, розбита глиняна скарбничка та ін. Серед отриманих матеріалів окремо виділяється шиферне пряслице та уламки давньоруської кераміки. Датується об'єкт XVIII ст.

З північного боку ями майже впритул до ями 3 примикала прямокутна в плані ямка зі слідами зотлілого дерева в її центрі. Розміри ями 25 х

25 см, а глибина від рівня материка близько 40 см. В заповненні виявлено фрагмент боковини горщика XVII–XVIII ст. та дрібний уламок денця давньоруського часу. Поза сумнівом, яма пізнього часу, яка датується XVIII–XIX ст.

Яма 4 (об'єкт 4). Об'єкт виявлено під північним бортом розкопу. Яма округла в плані діаметром 120–125 см врізана в материк на глибину 30 см. Заповнення однорідне, слабогумусоване з включенням поодиноких фрагментів кераміки XII–XIII ст., XIV–XV ст. та XVII ст. Датується яма XVII ст.

Яма 7 (об'єкт 7) виявлена в кв. К-17, квадратної в плані форми зі сторонами 150x150 см глибиною від материка близько 120 см. Заповнення ями являло собою рихлу органіку із включенням розвалів керамічних форм посудин XVIII ст. Дно ями плоске, стінки вертикальні. Функціональне призначення – «puder closet».

Яма 8 (об'єкт 8) знаходилась в кв. И, К-15 прямокутної форми розмірами 150x150 см при глибині 120 см від рівня материка. Об'єкт датується серединою, кінцем XVIII – XIX ст.

Споруда 2 (об'єкт 10). Після зняття культурного шару в кв.11–14; К-Н, на глибині 1,7 м від сучасної денної поверхні, в північно-східному куті розкопу було зафіксовано частину врізаної в материк на глибину 80 см споруди каркасно-стовпової конструкції. Більша частина об'єкта знаходилась за межами розкопу, що значно ускладнювало визначення її функціонального призначення. Слід відмітити, що розширення площі дослідження в місці виявлення вищезгаданої споруди ускладнювалось її розміщенням в безпосередній близькості до сучасного житлового будинку. Враховуючи глибину розкопу, перезволоження в результаті постійних опадів відкритих нестабільних лесових ґрунтів, а також пошкодження значної частини споруди глибоким пізнім перекопом, від розширення площі досліджень відмовились. В результаті досліджень частини виявленої споруди було зафіксовано її південний кут та неповні південно-західні та південно-східні борти котловану. Довжина південно-західної стінки котловану становила більше 5 м. Вздовж неї в заповненні споруди фіксувалась тонка, близько 1 см, смуга деревної трухи, що йшла паралельно борту об'єкта на відстані 17–20 см і опускалась до дна котловану. Заповнення між дощатою перегородкою (дерев'яний тлін) і стінкою котловану майже не відрізняється від лесового ґрунту материка.

Єдиною різницею була більш рихла структура заповнення, і при зачистці бортів котлована вона відколювалась рівномірними пластами. На дні споруди в південному її куті була виявлена яма підпорного стовпа діаметром близько 30 см і глибиною біля 1 м. По всій глибині ями, в її рихлому заповненні фіксувалась значна кількість зотлілої деревини (структура деревини не збереглась). Будь-яких матеріалів в заповненні виявлено не було. На відстані біля 5 м на південний захід від стовпової ями 1 була виявлена яма 2 з аналогічними параметрами. Швидше за все, на незначній

відстані від краю ями 2, по аналогії з південним кутом, повинен був знаходитись західний кут споруди, що певною мірою дозволяє реконструювати довжину однієї із сторін об'єкта.

Майже впритул до стовпової ями 1 під час розчистки споруди було виявлено дерев'яний стовп ще однієї конструкції, що заходила в східний борт розкопу і знищила значну частину споруди 2, так як вона прорізала дно досліджуваного об'єкта. Судячи зі стану збереженості деревини, виявлена конструкція датується XIX ст.

На дні споруди 2, по всій відкритій площі, було зафіксовано подвійний шар глиняно-мулистого прошарку. Окремо слід звернути увагу на те, що дерев'яна перегородка розміщувалась на глиняно-мулистому прошарку і не перерізала його. В заповненні дна споруди над замивом було знайдено невеликий залізний ніж із залишками дерев'яної ручки, а також поодинокі уламки вінець горщиків кінця X – початку XI ст.

Археологічні дослідження по вул. Десятинній, 11-А проводилися Старокіївською експедицією у квітні-червні 2008 р. На карті Києва 1801 р. досліджена територія входила до складу садиби Трубецьких, а на її місці розташовувався сад. Загальна площа ділянки по вул. Десятинній, 11-А складає 0,06 га. На її місці знаходилися двоповерховий будинок з великим льохом та одноповерховий будинок, також з льохом, збудовані на початку XX ст. Таким чином, більша частина дослідженої території була забудована [2].

Серед виявлених під час розкопок середньовічних об'єктів можна виділити яму 2, що знаходилася в південно-східному куті розкопу в 0,8 м від будівлі 1 у квадратах В-2, В-3, Б-2, Б-3.

Вона мала підквадратну форму, її розміри сягали 1,22 x 1,2 x 1,5 x 1,4 м, а глибина – 0,9 м від рівня материка. В її північному куті в квадраті В-2 знаходилося поглиблення квадратної форми розмірами 0,4 x 0,4 м та глибиною 1,1 м від рівня материка. Ця яма була нижньою частиною господарчої ями першої половини XIX ст., і, вірогідно, відносилася до будівлі №1, час будівництва якої датується цим же часом. В заповненні ями знаходилися головним чином фрагменти кераміки першої половини XIX ст. та декілька дрібних фрагментів кераміки XI ст. [3].

Загалом в заповненні ями було знайдено фрагментів вінець – 34, ручок від глечиків – 7, донець – 14, стінок – 253. Крім того, було виявлено верхню половину глека, майже цілий горщик, фрагменти від 4 тарілок з орнаментом, вкритих поливою, фрагменти від 8 скляних посудин, фрагменти 3 віконниць, частину плитки від долівки, а також точильний брусок.

Вінця горщиків вертикальні, слабо відігнути назовні, деякі мають канелюри і штампований орнамент на плечиках. Частина глечиків прикрашена орнаментом, нанесеним червоною фарбою. Всі вони відносяться до кінця XVIII – першої половини XIX ст. (рис. 1).

Найбільший фрагмент полив'яної миски має діаметр 30 см. Полива зеленого кольору, нанесена з внутрішнього боку. Вдовж вінця на зеленому тлі

миски йдуть білі та зелені смужки, на її плечиках білою та коричневою фарбами намальовані квіти (дзвоники), далі нанесені широкі зелені та тонкі білі смужки. Було також знайдено три невеликі фрагменти від мисок, вкритих з внутрішнього боку зеленою поливою та прикрашених рослинним та врізним хвилястим орнаментом і велику просту миску з діаметром вінця 31 см і денця 16 см, яка з внутрішнього боку по плечиках прикрашена горизонтальними хвилястими лініями з великими крапками коричневого кольору. Цілий горщик мав висоту 15,8 см, діаметр його вінця становив 17 см, діаметр денця – 11,2 см, шийка рівна, вкрита канелюрами, слабо відігнута назовні, по плечіку нанесений штампований орнамент.

Верхня частина глека збереглася на 14 см. Вінце з носиком, його діаметр 9 см, висота 5,8 см. По краю вінця нанесена полива темно-зеленого кольору. Глек прикрашений по вінцю та плечиках лінійним та хвилястим орнаментом, нанесеним червоною фарбою.

Все знайдене скло гутне, що дозволяє віднести час його виробництва до кінця XVIII – першої половини XIX ст. До знайдених скляних виробів належать: верхня частина сулії з напівпрозорого зеленого скла, край її вінець трохи потовщений, нижче на горлі наліпний валик; придонна частина від подібної посудини діаметром 14,5 см; нижня частина від гранчастої пляшки з овальним дном із темно-зеленого напівпрозорого скла, товщина стінок 5–7 мм; три фрагменти від склянок з діаметрами вінця 4, 4,5 і 6 см; придонна частина карафки; три стінки від скляних посудин із різьбленим у вигляді рослинного та хвилястого орнаментів.

Аналогічним до знайдених по вул. Десятинній господарчих об'єктів XVII–другої половини XIX ст. є об'єкт, виявлений неподалік. В жовтні-листопаді 2003 р. на ділянці подвір'я будинку 24-А по вулиці Михайлівській було проведено археологічні дослідження. Дослідження проводились у зв'язку з будівництвом на цьому місці житлового будинку з паркінгом. Була досліджена ділянка площею близько 300 м².

Досліджена ділянка має нахил в бік Хрещатика. Культурний шар зберігся лише в западинах і на схилі. Ділянка дуже пошкоджена сучасними будівлями і сміттєвими ямами. На частині ділянки материк іде прямо під асфальтовим покриттям. На дослідженій ділянці було зафіксовано і досліджено кілька різночасових об'єктів – три будівлі і дві ями [4].

Будівля 1 знаходилась в кв. 7 гд, 6 гд. В плані будівля мала неправильну форму і була орієнтована кутами по сторонах світу. Дана будівля була розкрита частково, оскільки її південно-західна частина виходила за межу розкопа. Будівля мала довжину 2,35 м і ширину до 2,25 м. Долівка проходила на глибині 0,4–0,47 м від рівня материка.

Заповнення будівлі 1 досить щільне, складається із слабогумусованого піска. В заповненні було зафіксовано багато кісток тварин, кераміку, а також невелику кількість скла. Кераміка представлена вінцями горщика, вінця майже вертикальні, рівні.

Денця представлені 4 фрагментами, стінки – 14 гладкі, 4 стінки від сіроглиняної посудини, прикрашені червоною фарбою. На двох стінках з внутрішнього боку полива – зелена і жовта. Покришки представлені одним майже цілим екземпляром і двома фрагментами. Покришка з ручкою діаметром 16 см, висотою 5 см.

Фрагмент вінець полив'яної рожевоглиняної миски. Полива покривала внутрішній бік. Кольори – червоний, чорний, жовтий, зелено-блакитний. До керамічних виробів відноситься фрагмент кахлі, покритий поливою. Поливу накладено товстим шаром. Скоріш за все, це рослинний орнамент.

Скло представлено верхньою частиною штофа. Скло гутнє, зелене, вінця відігнуті назовні. На плечу наліплена петелька (рис. 2).

Будівля 2 знаходилась в кв. 4 зи, більша частина була зруйнована пізнішою ямою для вапна. Будівля мала ширину до 2,4 м і глибину від 0,65 до 0,7 м. Довжину її простежити неможливо. В заповненні будівлі було зафіксовано значну кількість кісток тварин, кераміку, фрагменти виробів зі скла і заліза.

Кераміка представлена кількома типами. Найбільшу кількість становлять фрагменти кухонних горщиків – стінки близько 100 фрагментів, ручки – 8 фрагментів шириною від 1,5 до 3 см, в більшості з жолобком посередині. Придонні частини представлені 15 екземплярами діаметром від 6,5 до 14 см. Одне з денць всередині було покрито жовтою поливою, друге яскраво-зеленою.

Вінця представлені 16 екземплярами. Більшість з них мала рівний, слабовідігнутий край, часто прикрашені врізним лінійним орнаментом, інколи складним штапованим. На трьох вінцях прослідковані візерунки, нанесені червоною фарбою. В одному випадку край вінець було покрито зеленою поливою. Діаметри вінць 10–16 см.

Покришки представлені 4 невеликими уламками. Зафіксовано також фрагмент тарелі. Всередині поверх врізного орнаменту вона була вкрита зеленою поливою. Зафіксовано також 6 фрагментів від верхніх частин глеків і глекоподібних посудин. Вони мали високі, майже вертикальні вінця з відігнутим краєм. Інколи вінця і горло прикрашені врізним орнаментом або пролощеними лініями (рис. 3).

Вироби з заліза представлені підковкою від чобота і пустотілим го-стряком чотирикутним в перерізі з круглим отвором для древка (?).

Скло представлено двома фрагментами денць. Одне було кругле, а друге овальне. Скло гутнє світло-зеленого і майже прозорого кольору.

Таким чином, судячи з наявних та досліджених господарчих об'єктів, можна припустити, що у XVII – другій половині XIX ст. вул. Десятинна була забудована різноманітними спорудами, виділяються окремі господарчі комплекси-будівлі та ями. Такі дані будуть використані для більш детального вивчення міської забудови середньовічного Києва.

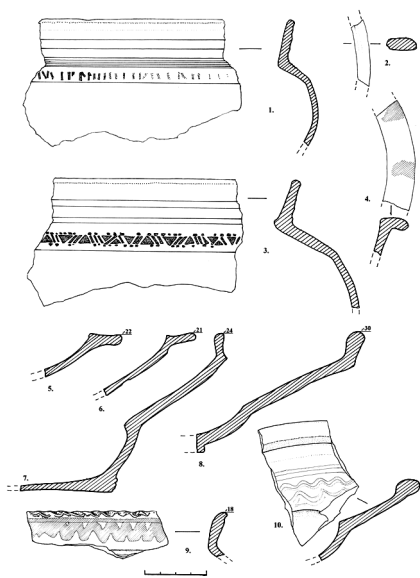

Рис. 1. Кераміка із заповнення ями 2.

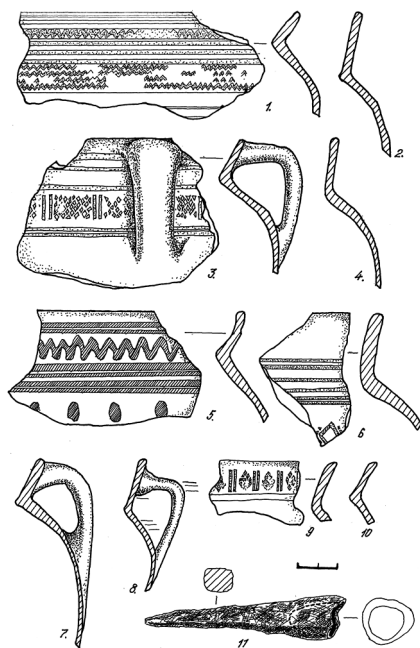
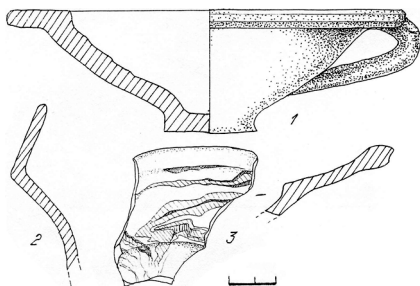

Рис. 3. Речі із заповнення будівлі 2.

Рис. 2. Кераміка із заповнення будівлі 1.

Література

1. Мовчан І.І., Боровський Я.Є., Гончар В.М., Ієвлев М.М., Сиром'ятников О.К. Звіт про проведення археологічних досліджень на вул. Десятинній, 1/3 у м. Києві в 2000–2001 рр. – К., 2001.
2. Козловський А.О., Ієвлев М.М., Крижановський В.О. Звіт про проведення археологічних досліджень на вул. Десятинній, 11-А у м. Києві в 2008 р. – К., 2008.
3. Козловський А.О., Ієвлев М.М., Крижановський В.О. Археологічні дослідження по вул. Десятинній, 11-А // Археологічні дослідження в Україні 2008 р. – К., 2009.
4. Мовчан І.І., Козловський А.О., Ієвлев М.М. Звіт про археологічні дослідження по вул. Михайлівській, 24-А м. Києва в 2003 р. – К., 2007.